УДК: 334.021
DOI: 10.18524/2413-9998/2019.1(41).173807

О. Р. Павлович,
старший викладач
кафедри менеджменту та інновацій
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
e-mail: aleksandrapavlovych@ukr.net

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗНАНЬ

У статті розглядаються концептуальні основи розвитку університетів в умовах формування менеджменту знань. Доводиться необхідність професіоналізації менеджменту університетів. Визначаються особливості наукової та освітньої діяльності університетів та їх ефективність та результативність. Досліджуються базові проблеми становлення університетів третього покоління. Розглядаються проблеми формування людського і структурного капіталу університетів. Стверджується необхідність інтеграції науково-дослідної і навчальної діяльності університету. Визначається особливість формування системи менеджменту знань в контексті інноваційної економіки. Розглядається специфіка університету як підприємницької організації. Формується розуміння мотиваційних цінностей сучасної діяльності університету. Визначається специфіка ролі університетів в розвитку сучасного інноваційного суспільства.

Ключові слова: результативність сучасного університету; професійний менеджмент; професіоналізація управлінської діяльності; наукова та освітня діяльність; соціальний капітал; структурний капітал; мотиваційні цінності; ефект організаційної синергії; спеціалізація наукових досліджень; інтеграція науки і освіти; професійна занятість; нові підприємницьку структури; автономія університетів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В період інноваційного розвитку сучасних суспільних відносин та формування на цій основі економіки знань досить важливим елементом цього процесу все більше стають університети [1, с. 23]. Саме університети повинні стати основою формування національної інноваційної системи, яка створить позитивні умови розвитку українського суспільства. Але сучасний стан університетської науки та освіти не можуть бути визнані такими, що формують необхідні і достатні умови для ефективного і результативного впливу на інноваційний розвиток суспільства [4, с. 39-46; 7; 8]. Тому дослідження передумов, які формують активний інноваційний спектр діяльності університетів є досить важливим та актуальним завданням.

Також важливим аспектом інноваційної діяльності університетів є розвиток управлінської науки (системи менеджменту), щодо активізації процесів професіоналізації управлінської діяльності та визначення критеріїв ефективності і результативності як для менеджменту самого університету, так і для розвитку професійної системи менеджменту суспільства в цілому.

Дослідження системи формування менеджменту знань пов'язана з досить великою кількістю передумов, які в значній мірі визначають ефективність і результативність цього процесу. В першу чергу, це умови переходу від індустріальної економіки до інноваційної економіки, а вже на інноваційній системі розвитку суспільства формується економіка знань. Головним продуктом індустріальної економіки є матеріальні цінності, інноваційної економіки – системні інновації, а економіки знань – власне знання, як головна цінність соціально-економічного розвитку та стратегічного зростання суспільства. Майже зрозумілим є той факт, що інноваційна економіка формує систему інноваційного менеджменту, а економіка знань – менеджмент знань. В той же час, необхідно зазначити, що знання наукові та професійні є важливим ресурсом усіх періодів розвитку суспільних відносин. Тому важливо розуміти деяку специфіку цього питання та його відносну актуальність для розвитку професійної системи менеджменту взагалі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми розвитку університетів з точки зору їх науково-дослідної діяльності, а також з позицій удосконалення технологій університетської освіти досліджували такі видатні вчені та практики як Д. Бок, П. Бурдьє, П. Лоранж, Г. Минцберг, Дж. Салмі, С. Фуллер та інші. В той же час, набуває актуальності дослідження проблеми розвитку професійного менеджменту в системі діяльності сучасних університетів. Важливою стає оцінка університетів щодо якості наукових досліджень та їх практичної цінності. Виникає необхідність пошуку механізмів інтеграції наукового та освітнього процесу в контексті формування інноваційної економіки та становлення університетів третього покоління. Особливо звертається увага на формування мотиваційних цінностей професорсько-викладацького складу університетів та мотивації споживачів «наукових та освітніх» послуг університету.

Постановка проблеми. Дослідити базові проблеми розвитку університетів в системі актуалізації процесів професіоналізації управлінської діяльності. Визначити роль професійного менеджменту для становлення університетів третього покоління. Показати особливості ме-

неджменту знань в умовах збільшення дії креативних та інноваційних факторів розвитку сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі процеси розвитку суспільства повинні мати якісний управлінський супровід (менеджмент). Системні зміни в суспільстві є результат системного управлінського супроводу, що визначає особливості використання механізмів управлінського супроводу на різних етапах розвитку суспільства, а також на певних стадіях кожного етапу окремо (табл. 1). З іншої сторони, великим завданням для розвитку соціально-економічних відносин є наявність центрів формування системних інновацій, а також нових наукових і професійних знань. Такими центрами є університеті третього покоління, які формують інтеграційні процеси розвитку освіти, науки і інноваційного підприємництва [5, с. 225, 227]. Завдання досить складне, оскільки університети не зовсім готові до таких умов свого існування та виконання такої ролі в розвитку сучасного суспільства. Розглянемо деякі ризики та проблеми розвитку університетів в умовах формування менеджменту знань.

Як дослідницькі організації університети створюють соціальний капітал, тому що інтелектуальні інновації майже завжди починають свій шлях як елітарний продукт, доступний тільки тим, хто знаходиться на передньому краї розвитку науки. Однак в якості освітньої установи університети руйнують соціальний капітал, надаючи широкій публіці доступ до інновацій, таким чином нівелюючи ті самі переваги, яке спочатку належить представникам переднього краю наукових досліджень. Дані процеси визначають об'єктивність становлення інноваційної економіки і менеджменту знань та показують креативну роль університету в системі соціально-економічного розвитку сучасного суспільства.

Табл. 1

Основні характеристики сучасного економічного розвитку

Характеристика	**Індустріальна економіка**	**Інноваційна економіка**	**Економіка знань**
Стратегічні фактори економічного зростання	Матеріальні ресурси, виробничий і емпіричний управлінський досвід	Механізм повного інноваційного циклу	Наукові знання, системно-інтегральні механізми взаємодії науки і практики

продовження Табл. 1

Домінуючий капітал	Фізичний	Інтелектуальний, управлінський	Інтелектуальний, управлінський
Головний фактор створення цінностей	Фізичний капітал і людські ресурси	Інновація	Знання
Переважаючі активи	Матеріальні	Нематеріальні	Науково-технологічні
Основні стратегії міжнародного співробітництва	Переливання капіталу і власності	Переливання інновацій і технологій	Переливання знань і системних технологій
Основна формула виробництва	Капітал + праця	Капітал + інновація	Капітал + знання
Основні конкурентні переваги	Індустріальні (промислові) технології	Інтелектуальний капітал і інноваційні технології розвитку	Наукова якість інтелектуального і управлінського капіталу
Інноваційний процес	Періодичний і функціонально-фрагментарний	Постійний, на рівні всієї організації	Системно-інтегральний
Менеджмент	Універсальний	Інноваційний	Інтегральний

Джерело: [5, с. 164].

Й. Шумпетер визначив підприємця як «творчого руйнівника» капіталістичних ринків [11, с. 459]. Університет аналогічним чином можна назвати «метапідприємницькою» інституцією, яка функціонує як тигель для більш масштабних соціальних змін [2, с. 76-77; 9, с. 13].

Однак якщо університет розглядати окремо від системного контексту, то його ефекти можуть здаватися досить протиприродними явищами. Яскравий приклад – тенденція до девальвації дипломів у міру того, як їх отримують більше людей. Контрактна форма навчання і проблеми демографічного розвитку створюють об'єктивні умови для прийому до університетів не «кращих з кращих». Той факт, що ступінь бакалавра або навіть магістра вже не дає тих переваг на ринку праці, як в минуло-

му, іноді пояснюють зниженням якості університетської освіти або безглуздістю академічного знання в порівнянні з професійним навчанням [7, с. 9]. Поки ще не має повного розуміння, що фундаментом професійного навчання є спеціалізована освіта, яка формується в університеті на первинному рівні професійного навчання. Однак втрата переваг, швидше за все, є прямим результатом того, що на ринок праці виходить більше претендентів, які мають відповідну освіту, тому однією тільки ступеня недостатньо, щоб надати перевагу від одного кандидата іншому. В даному випадку знання втратило свою колишню силу. Природна реакція університету на це – провести більше досліджень, щоб або більш ефективно проводити відмінності між володарями наявних ступенів, або вводити нові, більш високі ступені, які зажадають навчання новим знанням. Незважаючи на те що дослідження завжди були елітарним родом занять, близькість – а в ідеалі об'єднання в одній особі - дослідника і викладача завжди мала тенденцію до руйнування, якими б початковими перевагами не користувалися творці і засновники нового знання. Це питання є досить дискусійним, але високий рівень викладання в університеті завжди буде пов'язаний з активною дослідницькою роботою, яку менеджменту університету необхідно мотивувати.

Тренд останнього часу – прагнення перетворити університети в подобу комерційних фірм з виробництва інтелектуальної власності – виявляється нічим іншим, як кампанією з послідовного розчленування інституції: дослідницька функція університету відділяється від освітньої. В результаті ми бачимо виникнення квазіприватних «наукових парків», чиї комерційно успішні, але ризиковані проекти загрожують зупинити нормальний потік знання і створити засновану на прямому доступі до знання класову структуру, яку в наші дні інколи називають інформаційним феодалізмом [9, с. 15].

Вчені відчувають себе задоволеними, коли мова заходить про «менеджмент знань». Вони часто думають, що це словосполучення підкреслює центральну роль університетів в суспільстві. Насправді ж цей оборот означає щось прямо протилежне – що все суспільство переповнене виробниками знання, серед яких у університетів немає ніяких особливих переваг або привілеїв. Учених застали зненацька, тому що вони традиційно ставилися до знання як до чогось само по собі цінного, що має сенс шукати, незважаючи на ціну і наслідки. Ця позиція мала сенс, коли університети були елітарними закладами і незалежні дослідники були людьми дозвілля. Однак зараз у всьому світі університети змушені відкривати свої двері для широкого загалу зазвичай з причин, які не мають ніякого відношення до чистого пошуку знання. Від сьогод-

нішнього університету очікують, що він буде займатися роздачою кваліфікацій і буде двигуном економічного зростання. Як наслідок, вчені втрачають повний контроль над власними стандартами продуктивності [9, с. 36-37].

У такому контексті, як зауважує С. Фуллер, виникають досить важливі завдання для професійного менеджменту університетів [9, с. 37-39].

1. У університетів надто багато «людського капіталу», але недостатньо «структурного капіталу». Мовою менеджменту це означає, що професорсько-викладацький склад університетів має слабку орієнтацію щодо практичного значення та конкурентоспроможності випускників університету на ринку праці. Крім того, кафедри університетів, особливо економічного та управлінського спрямування, не мають чіткої наукової спеціалізації та носять, у більшості випадків, комплексно-об'єднуючий характер. Такі обставини не створюють умов для певної спеціалізації наукових досліджень, що значно зменшує якість науково-дослідного процесу викладачів кафедр університету.

2. Якщо комерційна кампанія являє собою набагато більше, ніж сума її частин (наприклад, за рахунок «алхімії» менеджменту і як результат – певного ефекту організаційної синергії), то університет, схоже, менше. Це означає, що менеджмент університету не дає загальної результативності, хоча окремі підрозділи чи окремі науковці можуть видавати досить високу ефективність і навіть високий результат науковий результат.

3. Чи варто очікувати від вчених з короткостроковими контрактами (а їх стає все більше і більше), що вони стануть відстоювати цілісність інституції, яка навіть не може забезпечити їм гарантії зайнятості. Навіть власники докторських ступенів швидко освоюють навички виживання, звичні малоосвіченим і взаємозамінним працівникам. Вони все частіше і легше погоджуються міняти місце роботи заради більш високої зарплати і кращих умов роботи. Концентрація на високий науковий і освітній результат роботи стає значно меншою, а більше спрацьовують механізми елементарного виживання.

4. Коли здатність адаптуватися до постійно мінливого ринку праці стає головною цінністю, нормативна сила професійної автономії починає слабшати, що значно понижує можливості індивідуального професійного зростання дослідників і викладачів університетів. Появляється досить великий об'єм бюрократичної та методичної роботи, яка заважає якісній роботі персоналу університету та створює видимість складності цієї роботи, яка об'єктивно не направлена на загальну якісну результативність.

Однак багато науковців і викладачів – а не професійних університетських менеджерів – зі схваленням підтримують кроки по роз'єднанню єдності викладання і досліджень, яке визначало сенс університету з часів його винаходу в Німеччині на початку XIX століття. Ці кроки робляться щодня – з відкриттям все нових дистанційних освітніх програм або наукових парків: перші перетворюють університети в фабрику дипломів, а другі – в фабрику патентів. Хоча вони тягнуть університет в протилежних напрямках, ці два «постакадемічних» типів організацій поділяють головний інтерес: вони працюють на тих, хто готовий заплатити за товар [9, с. 39-40]. І в такому контексті університети виявляються досить вразливими, так як їм завжди важко вдавалося виправдовувати власне існування в термінах негайної економічної вигоди.

Висновки та пропозиції. Університет повинен прагнути бути цілим, яке набагато більше суми своїх частин. Як мінімум це означає, що цінність університету повинна вимірюватися не тільки в термінах короткострокової вигоди для безпосередніх клієнтів, в тому числі студентів. Ідеал навчання, об'єднаного з дослідженням, припускав цілком певний масштаб організаційного мислення, який сьогодні не завадило б оновити. Нове організаційне мислення пов'язано з формуванням інтегрального організаційного світогляду, що визначає перегляд класичних підходів від розвитку менеджменту індустріальної епохи до формування інтегрального менеджменту на основі системної інтеграції та синтезу науки, аналітики та інноваційної практики менеджменту [5, с. 136]. Зрештою, університети унікальні – вони виробляють нове знання (через дослідження), а потім консолідують і розподіляють його (через освіту). У першій фазі університет породжує нові форми соціальних переваг і привілеїв, а в другій їх скасовує. Творче руйнування соціального капіталу дає університетам право називатися першими підприємницькими організаціями. Університети як підприємницьку структури повинні мати професійний менеджмент найвищого зразку, який має необхідну ефективність (потенціал) і створює достатні умови для інноваційного розвитку дослідницької та освітньої роботи, яка орієнтована на науковий і практичний результат.

Список використаної літератури

1. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования ; Пер. с англ. Москва : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. 224 с.
2. Бурдье П. Homo akademicus ; пер. с фр. / под науч. ред. Е.В. Кочетывогой и Н.В. Савельевой. Москва : Изд-во Института Гайдара, 2018. 464 с.

3. Друкер Питер, Ф. Энциклопедия менеджмента ; Пер. с англ. Москва : ООО «И.Д. Вильямс», 2006. 432 с.
4. Кузнецов Э. А. Инновационная роль университета и профессионализация управленческой деятельности в Украине. Одесса : Пресс-курьер, 2015. 106 с.
5. Кузнєцов Е. А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні. Монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
6. Лоранж П. Новый взгляд на управленческое образование: задачи руководителей ; Пер. с англ. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 400 с.
7. Минцберг Г. Требуются управленцы, а не выпускники MBA. Жесткий взгляд на мягкую практику управления и систему подготовки менеджеров ; Пер. с англ. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. 544 с.
8. Сломан С., Фернбах Ф. Иллюзия знания: Почему мы никогда не думаем в одиночестве ; пер. с англ. Москва : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2017. 336 с.
9. Фуллер Стив. Социология интеллектуальной жизни: карьера ума внутри и вне академии ; пер. с англ. / Под науч. ред. С. Гавриленко. Москва : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2018. 384 с.
10. Хэмел Г. Будущее менеджмента ; пер. с англ. Санкт-Петербург : «Бест Бизнес Букс», 2013. 276 с.
11. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва : Эксмо, 2008. 864 с.

Стаття надійшла 26.06.2019 року

О. Г. Павлович,
старший преподаватель
кафедры менеджмента и инноваций
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Украина
e-mail: aleksandrapavlovych@ukr.net

РАЗВИТИЕ УНИВЕРСИТЕТОВ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МЕНЕДЖМЕНТА ЗНАНИЙ

В статье рассматриваются концептуальные основы развития университетов в условиях формирования менеджмента знаний. Доказывается необходимость профессионализации менеджмента университетов. Определяются особенности научной и образовательной деятельности университетов, их эффективность и результативность. Исследуются базовые проблемы становления университетов третьего поколения. Рассматриваются проблемы формирования человеческого и структурного капитала университетов. Утверждается необходимость интеграции научно-исследовательской и учебной деятельности университета. Определяется особенность формирования системы менеджмента знаний в контексте инновационной экономики. Рассматривается специфика университета как предпринимательской организации. Формируется понимание мотивационных ценностей современной деятельности университета. Определяется специфика роли университетов в развитии современного инновационного общества.

Ключевые слова: результативность современного университета; профессиональный менеджмент; профессионализация управленческой деятельности; научная и образовательная деятельность; социальный капитал; структурный капитал; мотивационные ценности; эффект организационной синергии; специализация научных исследований; интеграция науки и образования; профессиональная занятость; новые предпринимательские структуры; автономия университетов.

O. R. Pavlovych,
Senior lecturer,
Department of management and innovation
Odessa I. I. Mechnikov National University,
24/26, Frantsuzskiy blrd., Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: aleksandrapavlovych@ukr.net

DEVELOPMENT OF UNIVERSITIES IN THE CONDITIONS OF FORMING KNOWLEDGE ECONOMY

The article discusses the conceptual framework for the development of universities in the context of knowledge management. Need for professionalization of university management has been proven. The features of the scientific and educational activities of universities, their effectiveness and efficiency are determined. The basic problems of the formation of third-generation universities are investigated. The problems of the formation of human and structural capital of universities are considered. The necessity of integrating the research and educational activities of the university is argued. The specificity of the formation of a knowledge management system in the context of an innovative economy is determined. The specificity of the university as an entrepreneurial organization is considered. Understanding of the motivational values of modern university activities is being shaped. The specificity of the role of universities in the development of a modern innovative society is determined.

Key words: performance of a modern university; professional management; professionalization of management activities; scientific and educational activities; social capital; structural capital; motivational values; organizational synergy effect; specialization of research; integration of science and education; professional employment; new business structures; university autonomy.

References

1. Bok, D. 2012. Universitety v usloviyakh rynka. Kommertsializatsiya vysshego obrazovaniya [Universities in the market conditions. Commerzealisation of higher education]. Moskva : Izd. Dom Vysshey shkoly ekonomiki. [in Russian].
2. Burdye, P. (2018). Homo akademicus. Moskva : Izd-vo Instituta Gaydara. [in Russian].
3. Druker, P. F. (2006). Entsiklopediya menedzhmenta [Management encyclopedia]. Moskva : OOO «I.D. Vilyams». [in Russian].
4. Kuznetsov, E. A. (2015). Innovatsionnaya rol universiteta i professionalizatsiya

upravlencheskoy deyatelnosti v Ukraine [Innovational role of the university and professionalization of managerial activity in Ukraine]. Odessa : Press-kuryer. [in Russian].
5. Kuznietsov, E. A. (2017). Metodolohiia profesionalizatsii upravlinskoi diialnosti v Ukraini. Monohrafiia [Methodology of professionalization of managerial activity in Ukraine. Monograph]. Kherson : OLDI PLIuS. [in Ukrainian].
6. Loranzh, P. (2004). Novyi vzglyad na upravlencheskoe obrazovanie: zadachi rukovoditeley [New view on the managerial education: tasks of managers]. Moskva : ZAO «Olimp-Biznes». [in Russian].
7. Mintsberg, G. (2008). Trebuyutsya upravlentsy, a ne vypuskniki MVA. Zhestkiy vzglyad na myagkuyu praktiku upravleniya i sistemu podgotovki menedzherov [Managers are neede, not MBA's graduates. Strick view on the soft management practice and system of managers' training]. Moskva : ZAO «Olimp-Biznes». [in Russian].
8. Sloman, S. & Fernbakh F. (2017). Illyuziya znaniya: Pochemu my nikogda ne dumaem v odinochestve [Illusion of knowledge. Why we never think alone?]. Moskva : KoLibri, Azbuka-Attikus. [in Russian].
9. Fuller, Stiv. (2018). Sotsiologiya intellektualnoy zhizni: karyera uma vnutri i vne akademii [Sociology of intellectual life. Carrier of a mind in and out the academy]. Moskva : Izdatel'skiy dom «Delo» RANKhiGS. [in Russian].
10. Khemel, G. (2013). Budushchee menedzhmenta [Future of management]. Sankt-Peterburg : «Best Biznes Buks». [in Russian].
11. Shumpeter, Y. A. (2008). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya [Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]. Moskva : Eksmo [in Russian].